

**Естетичне виховання в Чернігівській приватній
жіночій гімназії Н.М. Заостровської (початок XX ст.)**

В статті зроблено аналіз естетичного виховання в одному з приватних жіночих навчальних закладів Чернігівської губернії - гімназії Н.М. Заостровської на початку XX ст. Архівні дані, які стосуються діяльності гімназії, дозволили визначити зміст, форми та рівень організації позаурочної роботи в ній.

Приватна гімназія Ніни Миколаївни Заостровської була одним із провідних навчальних закладів жіночої освіти в Чернігівській губернії кінця XIX – початку XX ст. Відповідно тогочасної освітньої організаційної практики, гімназію було перетворено із приватного пансіону Н.М.Заостровської. Гімназія була наділена правами державного закладу та дотримувалася його правил та програм. За особливі успіхи в організації навчально-виховного процесу, гімназія була нагороджена Малою Золотою медаллю на Всеросійській виставці у Києві в 1913р. Як свідчить доповідь Директора народних училищ Чернігівської губернії, саме в гімназії Н.М.Заостровської у 1917 році планувалося відкрити 8-й педагогічний спеціалізований клас (єдиний в губернії) для підготовки вчительок вищих початкових училищ губернії. Гімназія розташовувалася в центрі Чернігова; мала власне приміщення та гімназійну церкву при ньому. Через 5 років по відкриттю гімназії її церкву було перенесено до Єпархіального Дому, на обслуговування гімназійної церкви щорічно виділялося 75 крб. [1,43] .

Метою діяльності тогочасних жіночих гімназій було забезпечення загального гармонійного розвитку учениць; воно відбувалось завдяки різносторонньому впливу предметів, в які закладено найбільшу освітню силу – літератури, музики, живопису тощо. Головною характеристикою діяльності приватних жіночих гімназій Чернігівщини можуть бути слова професора Ніжинського історико-філологічного інституту П.О. Заболотського "Середня жіноча освіта повинна мати

велике значення для здорового росту сім'ї, суспільства. Вона повинна стояти на високому рівні, так як жінка, в основному, вступає в життя з тим багажем, що винесла з середньої школи" [5, 2].

Гарний матеріальний стан гімназії Н.М. Заостровської дозволив сформувати висококваліфікований педагогічний штат. Це, безумовно, сприяло забезпеченню високої якості як навчально-виховної роботи, так і впровадженню численних ефективних форм позаурочної роботи. Для більшого зацікавлення вчителів дисциплін художньо-естетичного циклу роботою в гімназії, адміністрація намагалася призначити їм пристойну заробітну платню. Так, в 1913р. (протокол №24) було закладено кошти на виплату жалування учителям:

Церковного співу – 80 крб. щомісячно,
Світського співу – 40-50 крб. щомісячно,
Рукоділья - 360 крб. річних,
Гімнастики – 360 крб. річних,
Малювання – 320 крб. річних [1, 39зв.].

На непередбачені витрати – проведення свят, вечорів, концертів та урочистих актів – було заплановано додатково 240 крб. від загальної суми доходів гімназії. В протоколі опікунської ради гімназії №34 за той же рік зазначено, що 360 крб. планувалося сплатити також за викладання танців [1, 49 зв.].

Як досвідчений педагог, Ніна Миколаївна Заостровська добре розумілася в справі середньої освіти. Довгі роки вона обіймала посади начальниці гімназії та постійного головуючого її опікунської ради. Як свідчать протоколи педагогічних та опікунських рад гімназії, за період 1911-1919 років начальниця гімназії особисто приділяла велику увагу естетичному розвитку своїх вихованок.

З предметів естетичного циклу в гімназії викладалися церковний та світський спів, музика, танці, рукоділья, гімнастика та малювання.

Світський спів та музика в програмі гімназії Н.М. Заостровської входили до складу основних предметів лише в підготовчому та двох перших класів. Для проведення уроків співу та музичних позаурочних заходів адміністрацією гімназії

було куплено концертний рояль вартістю 550 крб. [1, арк. 39-39 зв.]. Позаурочні заняття з музики в чернігівській гімназії Н.М. Заостровської проводились зазвичай за додаткові кошти. На прохання вчителя співу М.І. Дашкевич та з метою покращання занять було збільшено оплату за річні додаткові уроки співу в молодших класах до 40 крб., а в старших класах – до 50 крб. На зібрані кошти було "придбано для уроків співу з ученицями тих класів, які знаходяться в будинку Блюма скрипку, футляр та смичок загальною вартістю 20 крб." [1, арк.17].

В силу необов'язковості викладання співів та музики в старших класах, саме в *позаурочній* естетично-виховній роботі визначились ті форми та напрямки, що забезпечували зростання духовно багатой особистості. В багатьох гімназіях Чернігівщини в позаурочний час планувалась та розгорталась плідна робота по проведенню літературно-музичних вечорів, ранків, концертів, свят, спільних з учнями інших гімназій або шкіл міста. З метою допомоги в розробці планів та програм по організації дозвілля учениць Чернігівської приватної жіночої гімназії Н.М.Заостровської було створено спеціальну комісію на чолі із начальницею гімназії. До складу комісії увійшли викладачі О. Бакуринська, М.Н. Антоненко та М.М. Мальчевська, які повинні були скласти репертуар дозвіллевих заходів, пропонувати його для затвердження на педагогічній раді гімназії [2, 24 зв.].

За відсутності робочих програм, якість навчання співу ми можемо визначити з програм вокально-літературних ранків учениць *молодших класів*. Так, репертуар музичних ранків гімназії Н.М.Заостровської за 1915р. свідчить, що ученицями виконувались переважно хорові твори, такі як: "Мышка", "Мать и дети", "Над младенца колыбелью", "Кукушка", "Ворчунья мама" [4, арк.72, арк. 124]. Аналіз репертуару виступів учениць молодшої групи дозволяє зробити висновки:

1. Навчання співу та участь гімназисток в хорі проводилось з урахуванням їх вікових та фізіологічних особливостей, коли формування голосового апарату виключає великі вокальні навантаження (в тому числі для сольних виступів).
2. Добір репертуару здійснювався за принципами доступності, цікавості.

Репертуар виступів учениць *старшої групи* (V-VI кл.), був більш складним. Так, в програмі музично-літературного вечора Чернігівської жіночої гімназії до 100-річного ювілею О.С.Пушкіна зазначено наступні номери: арія Антоніди з опери М.Глінки "Життя за царя" (з хором), дует Тетяни та Ольги з "Євгенія Онєгіна" П.Чайковського, арія Даліли з опери К.Сен-Санса "Самсон і Даліла", дует Лізи і Поліни з "Пікової дами" П.Чайковського тощо [3, арк.12; 2, 14 зв.].

Через ознайомлення з кращими зразками вокальної музики при навчанні співу відбувалось виховання художнього смаку, естетичних почуттів учениць. Велику увагу педагоги гімназії приділяли розвитку музичних здібностей учениць, їх вокальних даних.

Літературно-музичні вечори традиційно були однією з найефективніших форм організації дозвілля учнівської молоді в кінці XIX – на початку XX ст., засобом музично-естетичного виховання та залучення учениць до цінностей світової художньої культури. Протягом навчального року гімназія влаштовувала 2-3 літературно-музичні вечори за участі солістів, хору та читців. Проводилися дані заходи до визначних подій (святкування 300-річчя Імператорського Двору), ювілеїв (святкування 100-річчя з дня народження М.В. Гоголя, І.С. Тургенєва та ін.), вечорів пам'яті письменників, поетів тощо. Так, в роки I-ї Світової війни гімназистками було дано концерт з патріотичних творів, в тому числі з 6-ти народних гімнів інших країн [3, арк.17зв.].

Для ознайомлення учениць гімназії Н.М. Заостровської з більшим колом музичних творів, в ній традиційно влаштовувались **концерти**. З метою морально-особистісного зростання та задля створення публічної оцінки успіхів вихованок гімназії на такі вечори запрошувались їх батьки; зазвичай концерти проходили за участі численної міської публіки. Як свідчать архівні джерела, музичні концерти в гімназіях Чернігівщини взагалі вирізнялись жанровою різноманітністю та професійністю виконання. Проте дані про інструментальне виконавство та рівень постановки хорової справи в гімназії Заостровської, нами, на жаль не віднайдені.

Вивченню **рукоділья** в гімназії Н.М. Заостровської приділялася особлива увага, оскільки саме рукоділья було необхідним предметом виховання майбутніх

матерів. Заняття рукоділлям мало також сприяти розвитку естетичних здібностей та смаків вихованок гімназії. У 1911р. початок вивчення даного предмету було перенесено з другого класу до першого. На закупівлю матеріалів для рукоділля в 1913 р. гімназією було витрачено додаткових 70 крб. На пожертви члена опікунської ради, Проводиря Дворянства Чернігівської губернії А.К. Рачинського було "придбано машинку для вишивання ришельє" [1,47]. В тому ж році було влаштовано виставку-продаж робіт гімназисток з рукоділля по вартості матеріалу. При затратах на матеріали у 80 крб. учениці змогли виручити на продажі 97 крб.

Відповідно вимог часу великого значення в гімназії Н.М. Заостровської приділяли *екскурсіям*. Їх завданням було задоволення художньо-естетичних потреб учениць засобами спілкування з прекрасним; ознайомлення з минулим краю та його архітектурних пам'яток, відвідання духовних святинь, де учениці могли долучатися до музичного мистецтва, слухаючи спів кращих церковних хорів. Архівні дані про свідчать про відвідання ученицями гімназії Н.М. Заостровської храмів м. Чернігова – Троїцького та Єлецького монастирів, а також про подорож на пароплаві до Домницького монастиря, розташованого в 25 верстах від Чернігова [4, арк. 36].

Задля вдосконалення екскурсійної справи, адміністрація гімназії виписувала журнали "Экскурсионный вестник" та "Русские экскурсии". В 1916 р. нею ж було придбано видання "Курсы по подготовке руководителей для ведения экскурсий с детьми в природу"[4, 120].

До 1915 р. у суспільстві посилилась потреба в проведенні "розумних та колективних розваг" серед учнів навчальних закладів як засобу запобігання поширення шкідливих звичок та норм поведінки. В даний період широкого розповсюдження набули музично-театральні гуртки, об'єднання тощо. Ініціаторами проведення музично-театральних заходів виступали учителі співів, які готували виступ акторів, солістів та хорового колективу для участі в концерті або у виставі. В постановці використовували масові форми вистав. Так, разом із учнями чернігівської чоловічої гімназії вихованками гімназії Н.М.Заостровської було презентовано 2.02.1912 р. п'єсу М.Островського "Снігуронька", 1.12.1911 р.

- п'єсу "Панночка-селянка".

У 1917 р. побачила світ гімназійна постановка "Помста Амура" за ліричною п'єсою Щепкіної-Куперник у виконанні учениць 5-6 класів. У 1917 р. на тижні Масленої ученицями V-VII класів даної гімназії для дівчат інших жіночих навчальних закладів Чернігова було дано виставу за п'єсою М. Островського "На всякого мудреца довольно простоты". До оформлення декорацій сцени запросили члена гімназійної ради, інженера-технолога В.А. Йогансона, який виготував їх безкоштовно [1, 6-6 зв.].

Серед основних форм позакласної та позаурочної роботи використовувалися спільні культурно-просвітницькі заходи, відпочинок під музику в громадських місцях тощо. Згідно рішення комісії з позашкільного нагляду м. Чернігова в 1914 р. ученицям гімназії було дозволено відвідувати синематограф, театри та загальні танцювальні вечори у межах відведеного для цього часу [2, 111]

Таким чином, чернігівська приватна жіноча гімназія Н.М. Заостровської на початку ХХ ст. мала один з найкращих досвід організації навчальної та виховної роботи в його художньо-естетичному спрямуванні. По рівню організації позаурочної роботи дана гімназія може зрівнятися з відомими в Україні ніжинськими приватними жіночими гімназіями П.І. Кушакевич, Г.Ф. Крестинської. В організації позаурочної виховної роботи педагоги гімназії використовували практично весь арсенал засобів та форм художньо-естетичного виховання. Особливостями естетичного виховання в гімназії Н.М.Заостровської було використання різноманітних форм художньої та музичної діяльності, домінування вокального виконавства та культурно-просвітницьке спрямування даного процесу.

Естетичне виховання молоді в сучасній виховній практиці гімназійних закладів Чернігівщини повинно спиратись на вікові регіональні традиції використання різноманітних форм освітньої та просвітницької діяльності, таких як: літературно-музичні вечори, хоровий спів, екскурсії, концерти тощо. Використання даних форм сприяє професійно-педагогічній визначеності учениць гімназій, формуванню їх художнього світогляду та естетичного смаку.

Література.

Державний архів Чернігівської області (ДАЧО).

Ф.779. Чернігівська жіноча гімназія Н.М.Заостровської.

1. Оп.1 – Од. зб.1. Протоколи опекунських советов. 1910-1918 рр. – 106 арк.
2. Оп.1 – Од. зб.2. Протоколи педагогических советов, 1913 р. – 98 арк.
3. Оп.1 – Од. зб.3. Протоколи педагогических советов, 1914 р. – 104 арк.
4. Оп.1 – Од. зб.4. Протоколи педагогических советов, 1915-1917 рр. – 207 арк.
5. Заболотский П.А. К вопросу о реформе женских гимназий // Русская школа. – 1904. – №2. – С.1-14.
6. Матвієнко С. І. Музичне виховання в приватних жіночих гімназіях Чернігівщини (початок ХХ ст.) / С. І. Матвієнко // Вісник Київського міжнародного університету. Серія : педагогічні науки. – 2007. – №10. – С. 170-181.